

ნათო სონღულაშვილი

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი,
საქართველო
nato.songuli@yahoo.com

განათლება და ეროვნული უმცირესობა საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში (1918-1921)

თბილისის სკოლებში საკმაოდ მრავლად იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები. სწორედ ამიტომ, საქართველოს ხელისუფლების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა რესპუბლიკის ყველა სკოლაში ქართველი მოსწავლეების რიცხვის გაზრდა. აღნიშნულის უმნიშვნელოვანეს გამოხატულებას წარმოადგენდა ქართულ ენაზე წარმოებული სწავლა-განათლების შემოღება.

საკვანძო სიტყვები: განათლება, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, ეროვნული უმცირესობები

განათლების ფაქტორს საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. სხვადასხვა რეფორმასთან ერთად, მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქმედებები ეროვნულ უმცირესობათა განათლების საკითხის გადასაჭრელად. აღნიშნულის დასამოწმებლად, საინტერესოა, შევავსოთ როგორი იყო ეროვნული უმცირესობის შემადგენლობა სხვადასხვა სასწავლებელში. ქალთა ეროვნული შემადგენლობა სახაზინო გიმნაზიებში: „ქართველნი-972, სომხები-1555, თათრები-47, რუსები-2065, ურიები-209, გერმანელები-55, პოლონელები-117, გამოურკვეველი-72. კერძო გიმნაზიები: ქართველი-560, სომხები131, თათრები-2, რუ-

სები-62, გამოურკვეველნი-122, გერმანელი-1, პოლონელი-1. ვაჟთა სახაზინო გიმნაზიები: ქართველნი-687, სომხები-1313, თათრები-72, რუსები-950, ურიები-176, გერმანელი-28, პოლონელი-26, გამოურკვეველნი-69. კერძო გიმნაზიები: ქართველნი-1624, სომხები-943, თათრები-23, რუსები-446, ბერძნები-76, ურიები-257, პოლონელი-26, სპარსნი-2, უკრაინელები-2, გამოურკვეველნი-85, ინგლისელი-1, აისორნი-1. ვაჟთა კერძო გიმნაზიები: ქართველნი-1624, სომხები-943, თათრები-23, რუსები-446, ბერძნები-76, ურიები-257, გერმანელი-28, პოლონელი-26, სპარსნი-2, უკრაინელი-2, გამოურკვეველნი-85, აისორნი-1, ინგლისელი-1. კადეტთა კორპუსი და ორი კომერციული და რეალური სასწავლებლები: ქართველნი-462, სომხები-805, თათრები-70, რუსები-771, ბერძნები-9, ურიები-52, გერმანელი-54, პოლონელი-71, ოსები-1, ქართველი ისრაელი-4, გამოურკვეველნი-38“.¹

ცალკეა გამოყოფილი კერძო გიმნაზიების მონაფეთა ეროვნული შემადგენლობა ქალაქ თბილისში. 6. ქართული საქალბო გიმნაზია: 309 ქართველი. 7. ბეროზაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი: ქართველნი-50, სომხები-12, რუსები-14. 8. ბილანაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი: ქართველნი-180. 9. მაშჩენკოსი და ტიხომიროვის გიმნაზია: ქართველნი-15, სომხები-28, რუსები-48, თათრები-2, პოლონელი-1, გერმანელები-1, ურიები-1. 10. გრიზნოვის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი: ქართველები-6. 11. გიმნაზია ლისიციანის სქესთა განურჩეველი: სომხები-91.²

ვაჟ მონაფეთა ეროვნული შემადგენლობა რეალურ, კომერციულ და კადეტთა კორპუსისა. 1. კადეტთა კორპუსი: ქართველნი-66, სომხები-26, თათრები-14, რუსები-273, ოსები-1, ინგილოელი-4, პოლონელი-12, გერმანელი-9, გამოურკვეველნი-3. 2. კომერციული I: ქართველნი-84, სომხები-453, თათრები-33, რუსები-78, პოლონელი-13, გერმანელი-18, ურიები-21, გამოურკვეველნი-16. 3. კომერციული II: ქართველნი-132, სომხები-138, თათრები-13, პოლონელი-6, გერმანელი-2, ურიები-14, ბერძნები-9. 4. რეალური: ქართველნი-180, სომხები-138, თათრები-10, რუსები-40, პოლონელი-40, გერმანელი-25, ურიები-17, გამოურკვეველნი-19“.³ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დამსახურება იყო ის ფაქტი, რომ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა „სქესთა განურჩეველი სასწავლებლების დაარსებაზე“. ამ მხრივ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს საქმე # 249: „მოსწავლეთა რიცხვი ნაძალადევის 8 კლასიანი, კლასიკური ქალ-ვაჟთა კერძო ელენე ბილანაშვილის გიმნაზიისა, 3 კლასი: ქალები-30, ვაჟები-6; 2 კლასი: ქალები-35, ვაჟები-16 175; 1 კლასი: ქალები-27, ვაჟები-13; 1 კლასი (პარალელური) ქალები-32, კაცები-14; უფროსი მოსამზადებელი განყოფილება: ქალები-24, ვაჟები-32;

1 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. #249, ფურც. 1-2.

2 იქვე, ფურც. 11.

3 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. #249, ფურც. 19.

უფროსი მოსამზადებელი განყოფილება: ქალები-35, ვაჟები-21; უმცროსი მოსამზადებელი განყოფილება (ქართული): ქალები-27, ვაჟები-23; უმცროსი მოსამზადებელი განყოფილება (რუსული): ქალები-22, ვაჟები-27; საანბანო განყოფილებები: 1. საანბანო ქართული: ქალი-20, ვაჟი-10; 2. საანბანო რუსული: სულ 12 ქალი, 13 ვაჟი, მთელ სასწავლებელში ირიცხება 473 მოსწავლე: ქართველნი-325, რუსი-103, სომეხი-24, ოსები-12, აისორნი-6, ბერძენი-2, ებრაელი-1“. ვაჟთა კერძო გიმნაზია, მოწაფეთა ეროვნული შემადგენლობა ქალაქ თბილისში, 1918 წელი, 17 ივლისი. 1. ვაჟთა ქართული გიმნაზია: ქართველნი-796; 2. ვაჟთა სასულიერო გიმნაზია: ქართველნი-245; 3. ბილანიშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი: ქართველი-90, გამოურკვეველნი-60; 4. ბეროზაშვილის გიმნაზია სქესთა განურჩეველი-5; ქალ მასწავლებელთა გიმნაზია: ქართველნი-74, სომხები-33, რუსები-18, გამოურკვეველნი-8. 176; 6. გიმნაზია ტრაფიმენკოსი: ქართველნი-25, სომხები-16, რუსები-25, ურიები-10, გერმანელნი-8, პოლონელნი-1, სპარსელი-1, ბერძენი-1; 7. გრიაზნოვის გიმნაზია: ქართველნი-5; 8. ახალი სკოლის გიმნაზია: ქართველნი-5, სომხები-97, რუსები-5, ურიები-2, პოლონელი-1, თათრები-5; 9. ლევანდოვსკის გიმნაზია: ქართველნი-63, სომხები-119, რუსები-119, ურიები-10, გერმანელნი-5, პოლონელნი-7, თათრები-4; 10. მე-2 სახალხო გიმნაზია: ქართველი-7, სომხები-5, რუსები-9; 11. გიმნაზია მეორე მასწავლებელთა ჯგუფისა: ქართველნი-6, სომხები-38, რუსები-37, ურიები-6, პოლონელნი-2, თათრები-1, გამოურკვეველნი-5; 12. თევზაძის გიმნაზია: ქართველნი-21, სომხები-8, რუსები-30, ურიები-7; 13. პუშკინის სახალხო გიმნაზია: ქართველნი-89, სომხები-248, რუსები-69, ურიები-5, გერმანელნი-4, პოლონელნი-2, ბერძენი-6, თათრები-6, ქართველი ურიები-35; 14. მასწავლებელთა ჯგუფის გიმნაზია: ქართველნი-14, სომხები-21, რუსები-13, ურიები-6, გერმანელნი-2, პოლონელი-6, თათრები-2; 15. რეალური სასწავლებელი პირაგოვისა: ქართველნი-5, სომხები-4, რუსები-17, თათრები-1, გამოურკვეველნი-1; 16. მასწავლებელთა ამხანაგობის გიმნაზია: ქართველი-14, სომხები-17, რუსები-33, თათრები-2, გამოურკვეველნი-2; 17. ტერ-სტეპანოვის გიმნაზია: ქართველნი-3, სომეხი-15, ურიები-2; 18. ებრაელთა გიმნაზია: ქართველი- 9, სომხები-52, რუსები-19, ურიები-207, გერმანელი-4, პოლონელნი-3, თათრები-2, უკრაინელნი-2; 19. ბერძენთა გიმნაზია: ბერძენი-75; 20. სომეხთა გიმნაზია ლისიციანისა: ქართველნი-1, სომეხი-232, რუსი-9, გერმანელნი-2, პოლონელნი-2“¹ რაც შეეხება საქართველოს ცალკეული რეგიონების სკოლებში მოწაფეთა ეროვნულ შემადგენლობას, თბილისთან შედარებით, ქართველები უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. 1919 წლის მონაცემებით მდგომარეობა შემდეგია: „ფოთის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-280, სომხები-1,

1 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. # 318, ფურც. 22.

რუსები-53, სხვა ეროვნებები-47; ფოთის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-271, რუსები-4; თელავის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-279, რუსები-5, სხვა ეროვნებები-2; თელავის წმინდა ნინოს გიმნაზია: ქართველი-321, სხვა ეროვნებები-2; გორის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-209, რუსები-1, სხვა ეროვნებები-8; გორის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-224, სომეხი-78, რუსები-46, სხვა ეროვნებები-20; ზესტაფონის ვაჟთა გიმნაზია: ქართველები-299, სხვა ეროვნებები-2; ზესტაფონის ქალთა გიმნაზია: ქართველები-258, სხვა ეროვნებები-1“.¹ აგრეთვე შემდეგნაირად იყო განაწილებული ქართველთა და არაქართველთა შემადგენლობა ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიებში. ვაჟთა პირველი გიმნაზიის 1-4 კლასებში ასეთი მდგომარეობაა: ქართველნი-209; ვაჟთა მეორე გიმნაზია: ქართველნი-225, სხვა ეროვნებები-5; ვაჟთა მესამე გიმნაზია: ქართველი-2, სომეხი-332, რუსი-3, სხვა ეროვნებები-3; ვაჟთა მეოთხე გიმნაზია: ქართველი-11, სომეხი-152, რუსი-94, სხვა ეროვნებები-74; ვაჟთა მეხუთე გიმნაზია: ქართველი-48, სომეხი-54, რუსი-20, სხვა ეროვნებები-11; ვაჟთა მეექვსე გიმნაზია: ქართველნი-4, სომეხი-5, რუსი-172, სხვა ეროვნებები-50; ვაჟთა მეშვიდე გიმნაზია: ქართველი-328, სომეხი-1; ვაჟთა მერვე გიმნაზია: ქართველი-95; 2. ტფილისის რეალური სასწავლებელი (1-4 კლასი): ქართველნი-150, რუსი-323, სხვა ეროვნებანი-120; 3. წმინდა ნინოს ქალთა გიმნაზია: ქართველი-195, სომეხი-71, რუსი-149, სხვა ეროვნება-30. 4. მთავრობის ტფილისის საკომერციო სასწავლებელი: ქართველი-58; 5. ტფილისის პირველი კომერციული სასწავლებელი: ქართველი-10, რუსი-16, სხვა ეროვნებანი-222; 6. ქალთა პირველი გიმნაზია: ქართველი-163, სომეხი-90, რუსი-126, სხვა ეროვნება- 40; ქალთა მეორე გიმნაზია: ქართველი-210, რუსი-223, სხვა ეროვნება-52; ქალთა მესამე გიმნაზია: ქართველი-2, სომეხი-232, რუსი-42, სხვა ეროვნება-22; ქალთა მეოთხე გიმნაზია: ქართველი-15, სომეხი-21, რუსი-116, სხვა ეროვნება-24; ქალთა მეხუთე გიმნაზია: ქართველი-0, სომეხი-258, რუსი-90, სხვა ეროვნება-20; ქალთა მეექვსე გიმნაზია: ქართველი-40, სომეხი-84, რუსი-21, სხვა ეროვნება-4; ქალთა მეშვიდე გიმნაზია: ქართველი-157, სომეხი-1; ქალთა მერვე გიმნაზია: ქართველი-236, რუსი-1, სხვა ეროვნება²“.

ამგვარად გამოიყურება ეროვნებათა შემადგენლობა თბილისის ცალკეულ სასწავლებლებში 1919 წლის მონაცემებით.

როგორც მოტანილი დოკუმენტებიდან ჩანს, თბილისის სკოლებში საკმაოდ მრავლად იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები. სწორედ ამიტომ, საქართველოს ხელისუფლების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა რესპუბლიკის ყველა სკოლაში ქართველი მოსწავლეების რიცხვის გაზრდა. აღნიშნულის უმნიშვნე-

1 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 658, ფურც. 1.

2 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 658, ფურც. 3-6.

ლოვანეს გამოხატულებას წარმოადგენდა ქართულ ენაზე წარმოებული სწავლა-განათლების შემოღება. ეროვნულ უმცირესობათა მრავალრიცხოვნობამ მნიშვნელოვანი პრობლემები შექმნა ქართულ ენაზე წარმოებული სასწავლო სისტემის ჩამოყალიბებისათვის. „განათლების სამინისტრომ შეიმუშავა სასწავლო გეგმა საქართველოს რესპუბლიკის საშუალო სკოლებისათვის და უკვე სათანადო განკარგულებაც მოახდინა მისი ცხოვრებაში გატარებისათვის. დარჩა გაურკვეველი მხოლოდ საკითხი სახელმწიფო ენის სწავლებისა არა ქართველთათვის. განათლების სამინისტრო ფიქრობს, რომ ქართული ენა სავალდებულო უნდა იყოს რესპუბლიკის ყველა სკოლაში, მაგრამ ვინაიდან არა ქართველ მოწაფეთ ქართული არ იციან და ზოგი მათგანის ჩვენში ყოფნას დროებითი ხასიათი აქვს, შეუძლებელი იქნებოდა სახელმწიფო ენის შემოღება დაუყოვნებლივ ყველა კლასში. ჯერჯერობით მოსახერხებელი იქნება მხოლოდ პირველ ოთხ კლასში სავალდებულოდ, ზევით კლასებში კი მსურველთათვის. რაც შეეხება საქართველოს ისტორიას, იგიც სავალდებულო უნდა იყოს არა ქართველთათვის, მაგრამ ვინაიდან მოწაფეთ ჯერ-ჯერობით ქართული არ იციან, მისი სწავლება დროებით უნდა მოეწყოს რუსულად“.¹ ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის იგნორირების ფაქტად მიგვაჩნია დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკა, როდესაც უმცირესობათა სკოლებში ქართული ენა არასავალდებულო საგნად გამოაცხადა. დოკუმენტში ნათქვამია: „არაქართულ სკოლებში სწავლა მოწაფეთა სამშობლო ენაზე წარმოებს. პირველდანწყებით სკოლაში სახელმწიფო /ქართული/ ენა არაა სავალდებულო და არც ასწავლიან, თუ თვით მშობლები და მოწაფენი არ მოისურვებენ. ასეა საქმე დაყენებული, მაგალითად, დიდი დურნუკის სკოლაში, სადაც სწავლა სომხურ ენაზე სწარმოებს, მაგრამ არის ისეთი სოფლები /შინდისი, კუმისი/, სადაც სომხები ქართველებიდან გრიგორიანობით გამოირჩევიან. სამშობლო ენა ქართულია, ზნე-ჩვეულება ქართული და სხვა.“² გარდა ამისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ და კერძოდ, პარლამენტმა „არ დაივიწყა არც ეროვნულ უმცირესობათა უფლებები და რამდენადაც კი შესაძლებელია ეს, უზრუნველყო მათი ინტერესებიც. ამიტომ ჩვენი კანონით მომრიგებელ მოსამართლეთა შესახებ ქალაქების მიცემა და თარგმანების უფასოთ მიღება შეიძლება ყველა იმ ადგილებში, სადაც კი ეროვნული უმცირესობა შეადგენს მცხოვრებთა ცოტათ თუ ბევრად საგრძნობ ნაწილს, ხოლო იქ, სადაც ქართულის არა მცოდნენი უმრავლესობას შეადგენენ, საქმის წარმოება უნდა ხდებოდეს სახელმწიფო ენასთან ერთად უმრავლესობის ენაზეც“.³

1 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. #453, ფურც. 52.

2 სცსა, ფ. 1836, აღნ. 1, საქ. #77, ფურც. 16.

3 გაზეთი, ერთობა, 1919, # 17, გვ. 1.

საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ განიხილა საკითხი, რომელიც ეხებოდა სომხების მიერ თვითნებურად ეკლესიების გახსნას. მსჯელობის შედეგად ექვთიმე თაყაიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება: „რადგან სკოლები კანონის გადახვევით გახსნეს, საჭიროა ეხლავე ზომების მიღება მათ დასახურავად, თორემ როგორც გაამრავლებენ სკოლებს, მათ დახურვას ვეღარ შევძლებ: აყვირდებიან, აყაყანდებიან, მთელს ქვეყანას მოსდებენ ამბავს, ქართველებმა სკოლები დაგვიხურესო. უწინაც ბევრი ქართველები გაასომხეს სომხებმა და ეხლაც ამასვე შვრებიან“.¹ „დღემდე (1918-წ.ს.) საინგილოში არსებობს ერთ კლასიანი ნორმალური ვაჟთა სასწავლებელი, ქალთა სამრევლო სკოლა და ოთხი ქალ-ვაჟთა სამრევლო სკოლა, სულ ექვსი სასწავლებელი. მას შემდეგ, როცა ეს მხარე ადერბაიჯანის ჯარმა დაიჭირა, ეს სკოლები გარდა ვაჟთა ნორმალური სასწავლებლისა, ადერბეიჯანის მთავრობას აპრილის 1 რიცხვებშივე დაუხურავს და მასწავლებელნიც უჭამაგიროდ დარჩენილან, რის გამოც ისინი უკიდურეს გაჭირვებას განიცდიან. მიუხედავად იმისა, რომ მთელი ზაქათალის ოლქის მდგომარეობა საერთოდ და საინგილოსი კერძოდ, ჯერაც გამოძიებული არ არის, განათლების სამინისტრო მაინც შესაძლებლად სცნობს ერთგვარი პატრონობა და ზრუნვა გაუწიოს საინგილოს სკოლებს და თავის მხრივ სთხოვს მინისტრთა საბჭოს გადასდოს ამ სკოლებისათვის მიმდინარე წლის 1 აპრილიდან 31 დეკემბრამდე 20250 მანეთი“.²

1918 წლის მონაცემებით სოფელ კახში არსებობდა: 1. ნორმალური სკოლა, 2. ქალთა სამრევლო სკოლა და ქალ-ვაჟთა სამრევლო სკოლები, 3. ალიბეგლოში, 4. ქოთოქლოში და 5. მეშაბაშში.³

1920 წლის ბიუჯეტში საქართველოს განათლების სამინისტრომ შეიტანა თანხა, რომელიც უნდა გადაეცა აფხაზეთის განათლების სამინისტროსათვის: 12 779 676 მანეთი. 4. მუხლი. 1. ახალგაზრდათა გასაგზავნად საზღვარგარეთ სპეციალური ცოდნის მისაღებად კომისარიატი ითხოვს 1 032 000 მანეთს. ამ მიზნებისათვის დამფუძნებელი კრების მიერ მთელი რესპუბლიკისათვის, განურჩევლად კუთხისა და მცხოვრებთა მდგომარეობისა, გადადებულია საბიუჯეტო წლის ბოლომდე 5 მილიონი მანეთი, რაც წლიურად 10 მილიონ შეადგენს და სწორედ ამ თანხიდან უნდა მიეცეს აფხაზეთის მკვიდრთაც სტიპენდია საერთო წესით და მაშასადამე, ცალკე კრედიტის გაღება კიდევ აღარ იქნება საჭირო. მუხლი 2. დახმარება საშუალო სასწავლებელთ: 581 962 მანეთი და 50 კაპიკი. განათლების სამინისტრო საკმაო ფულს იძლევა აფხაზეთის საშუალო სკოლათა შესანახავად, მათ შორის ოჩამჩირის გიმნაზიის და გორის რეალურ სასწავლებლისათვისაც და თუ 581 962 მანეთი და 50 კაპიკის გა-

1 სცსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. #302, ფურც. 10.

2 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 428, ფურც. 2.

3 იქვე, ფურც. 3.

ლება რაიმე ადგილობრივ პირობებითაა გამოწვეული, ამის შესახებ საჭიროა დასაბუთებული მოხსენება, საიდანაც ცხადი უნდა იქნეს ზედმეტი ფულის გაღების აუცილებლობა. მუხლი 3. დახმარება სკოლის გარეშე განათლებისათვის 100000 მანეთი. ამ საქმისათვის მოკლე ხანში გაღებულ იქნება 2 მილიონი მანეთი, რომლის ნაწილი, რასაკვირველია, მოხმარდება საერთო წესით აფხაზეთსაც. მუხლი 4. სახელმძღვანელოთა და სასწავლო ხელსაწყოთა შესაძენად - 100000. ამ თანხის გაღება შესაძლებელია, თუ დღევანდელს პირობებში მოსახერხებელი იქნება ამ საქმის მოგვარება, განსაკუთრებით სასწავლო ხელსაწყოთა შეძენა. მუხლი 7. დახმარება ღარიბ მოწაფეთა საშუალო და დაბალ სკოლებში - 50 000. სამინისტროს ამ მიზნისათვის აქვს ორი თანხა: 200 000 მანეთი განაპირა კუთხის ახალგაზრდათა სტიპენდიისათვის და 150 000 მანეთი საშუალო და დაბალ სკოლებში სწავლის ფულის შესატანი. შეიძლება ამ თანხით ღარიბ მოწაფეთა დახმარებაც. მუხლი 8. სამასწავლებლო კურსების მოსაწყობად აფხაზეთის მასწავლებლებისათვის - 150 000. მუხლი 9. მასწავლებელთა სახლის მოსაწყობად - 88 000.¹

საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ კონსტიტუციაში ჩადო სპეციალური მუხლი, რომელიც ეროვნულ უმცირესობებს ეხებოდა. „ეროვნულ უმცირესობათა ცხოვრების მოწყობა სახელმწიფომ უნდა ისე მოახერხოს, რომ თითოეული კულტურა რაც შეიძლება მეტად ამაღლდეს. კულტურის ამაღლების უდიდესი საშუალებაა სწავლა-განათლება. კონსტიტუციის ამ პროექტის მე-12 თავში გატარებული დედა-აზრი თავისთავად გულისხმობს, რომ საყოველთაო განათლება და ყველა ის ზომები, რომლებიც განზრახულია კონსტიტუციის ამ განყოფილებაში, ყველა ერთთვის ერთნაირად იქნება გავრცელებული. ამ მხრივ სახელმწიფოსათვის არ იქნება არც ებრაელი, არც ელინი. რადგანაც კულტურის შეთვისება და მისი გაღრმავება მხოლოდ დედა-ენაზე ყველაზე უფრო ადვილი და ნაყოფიერი. სახელმწიფო ყველა ბავშვისათვის ხსნის სკოლებს, განურჩევლად ეროვნებისა და ამ სკოლებში სწავლება სწარმოებს იმ ენაზე, რომელიც ბავშვებისათვის დედა-ენაა. სკოლათა რიცხვი არ არის განზრახული, იხსნება იმდენი სკოლა, რამდენსაც მოითხოვს ბავშვების რიცხვი. სკოლის საქმეში სრული ეროვნული თანასწორობაა.²

პ. საყვარელიძის პროექტი ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს: 1. არ შეიძლება შეიზღუდოს საქართველოს რესპუბლიკის რომელიმე ეროვნული უმცირესობის თავისუფალი პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიური და კულტურული განვითარება, განსაკუთრებით მის

1 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. #835, ფურც. 8.

2 სცსა, ფ. 1935, აღნ. 1, საქ. # 508, ფურც. 2.

დედა-ენაზე, სწავლა და აღზრდა და ნაციონალურ-კულტურული საქმეთა შინაური მართვა-გამგეობა. ყველას აქვს უფლება სწეროს, ბეჭდოს და ილაპარაკოს მშობლიურ ენით. 3. საქართველოს რესპუბლიკის ყოველ ეროვნულ უმცირესობას აქვს უფლება შეადგინოს დემოკრატიულად არჩეული ნაციონალური კავშირი, მონაწილეობა, აწარმოოს, წარმოადგინოს და დაიცვას თავისი კულტურული საქმეები კონსტიტუციის კანონების საზღვრებში. 6. საქართველოს რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეს აქვს თანასწორი უფლება დაინიშნოს სახელმწიფოებრივ, სამოქალაქო, სამხედრო და საქალაქო-საერო სამსახურში. 7. ეროვნულად შერეული თვითმმართველობა ვალდებულია სწავლა-განათლებისათვის მიღებული თანხით დააარსოს სკოლები და კულტურულ-განმანათლებელი დაწესებულებები მცხოვრებთა ეროვნული შემადგენლობის პროპორციის მიხედვით. 11. გარდა სახელმწიფო ენისა, ეროვნული უმცირესობის ენის ცოდნა სავალდებულოა ადგილობრივი მმართველისა და მოსამართლისათვის. 13. არაქართველ დეპუტატს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, შეუძლია სიტყვა წარმოთქვას პარლამენტში დედა-ენით.¹

სომეხთა ეროვნულ საბჭოს საქართველოში ჰქონდა 51 დაბალი და საშუალო გაეროვნებული სასწავლებელი და გეგმავდა კიდევ 37 სკოლის გახსნას.²

საქართველოს ტერიტორიაზე ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებში ყველა მუსულმანთათვის, რომელთა საერთო რიცხვი დაახლოებით 150 000 უდრიდა, არსებობდა დღეს 21 პირველდანიშნული სასწავლებელი. „ამათში ახლა მოქმედობს მხოლოდ 9 სასწავლებელი, რომელთა შორის 7 ბორჩალოს მაზრაშია, ერთი ტფილისისა და ერთი თელავში, დანარჩენი თორმეტი სასწავლებელი ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებშია, ხოლო არც ერთში მეცადინეობა არ სწარმოებს: ზოგან წარსული ამბების გამო და ზოგან, მაგალითად, ბორჩალოს მაზრაში, შესაფერის მასწავლებელთა უქონლობის გამო“.³

ისიდორე რამიშვილი თავის მოგონებებში წერს: „დიდი ყურადღება მქონდა მიქცეული, რომ ქართულ სკოლაში შემოსულიყო რაც შეიძლება მეტი მუსლიმანი ქართველი ბავშვი. პირველად რომ გახსნილა ბათუმში ქართული სკოლა, მოხვედრილა მასწავლებლად მოსე ნათაძე, კაცი, რომელსაც დიდი სიყვარულით იხსენიებდნენ და რომელსაც ბევრი გაეკეთებინა, რომ მუსლიმანები დაეახლოებინა ქართული სკოლებისთვის. მის დროს, მართლაც მეტი ყოფილან მუსლიმანი ბავშვები. მეც დავადექი მისგან გათელილ გზას, დავუახლოვდი გავლენიან პირებს, უფრო მათ სასულიეროს, რადგან მათ ხელში დიდი გავლენა იყო ხალხზე, მოვიპოვე მათი თანაგრძნობა და ნდობა. ამით ბავშვების რიცხვი მუსლიმანებიდან გაიზარდა

1 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. #508, ფურც. 10.

2 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. #937, ფურც. 13.

3 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. #767, ფურც. 2.

ჩვენს სკოლაში. რჯულის მასწავლებელი თავისი ჰყავდათ, სხვაფრივ ქრისტიან ბავშვებს არ ჩამოუვარდებოდნენ. ჩვენც ხელს ვუწყობდით მათ ერთმანეთთან დაახლოებას.“¹ ეროვნულ უმცირესობებს თავისუფალი სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების, ქართველებთან ჰარმონიული თანაცხოვრების, სამოქალაქო ინტეგრაციის სრული შესაძლებლობა ჰქონდათ. საქართველოში მცხოვრებმა ეთნიკურმა უმცირესობებმა შექმნეს საკუთარი ეროვნული საბჭოები, ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე მოღვაწეობდნენ ეთნიკური ნიშნით აღმოცენებული პოლიტიკური ორგანიზაციები თუ გაერთიანებები, მაგალითად, სომხური დაშნაკკუთიუნი, მუსლიმანთა ჯგუფი, ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი; ფუნქციონირებდა 80 სომხური, 60 რუსული, 31 თათრული სკოლა, აფხაზური და ოსური დაწყებითი სასწავლებლები და სხვ., რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა.²

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სკოლების ეროვნულ საფუძველზე მოწყობის კანონპროექტიდან ჩანს შემდეგი: „1. სახელმწიფო თავისი ხარჯით ინახავს მის ტერიტორიაზე მობინადრე სხვადასხვა ერთათვის სკოლების განსაზღვრულ რიცხვს, რომლებშიაც სწავლება მშობლიურ ენაზე უნდა სწარმოებდეს. 2. ქართულ სახელმწიფო სკოლებში დედა-ენაზე სწავლება ყველა კლასში შემოღებულ უნდა იქმნას 1918/19 სასწავლო წლის დასაწყისიდან. შენიშვნა: იმ სკოლებში, სადაც ყველა კლასში ქართულ ენაზე სწავლების ამთავითვე შემოღება სხვადასხვა დაბრკოლებათა გამო შეუძლებელი აღმოჩნდება, _ განათლების სამინისტროს ევალება მეორე მუხლში აღნიშნული კანონის სავსებით განხორციელება დაასრულოს არაუგვიანეს ორი წლისა. 3. ეროვნულ უმცირესობათა სახელმწიფო სკოლებში მშობლიურ ენაზე სწავლებისა და საზოგადოთ სკოლის ეროვნულ საფუძველზე მოწყობის საქმეს აწარმოებს თითოეული ერის სათანადო დაწესებულება განათლების სამინისტროსთან შეთანხმებით“.³ ვაგზლის (ტრამვაის) რაიონის სახალხო გვარდიის შტაბი დაარსდა 1917 წლის პირველ რიცხვებში. ამჟამად მოთავსებულია ტრამვაის პარკში. 1919 წლის 17 ივლისს არჩეული შტაბი შესდგება 7 პირისაგან: 1. აპ. ფუმბაძე, 2. თედორე ვასაძე, 3. გიორგი ჯვარციშვილი, 4. იასონ ჩაჩუა, 5. ივანე კანტიძე, 6. მ. სოსელია, 7. დავ. მახარაძე, მათ შორის პირველი სამი შედის პრეზიდიუმში. სულ გვარდიელთა შემადგენლობა 304 კაცია. მათ შორის: ტრამვაის მუშებია - 206 კაცი, ხელზე მოსამსახურეთა კავშირის წევრებია - 49,

1 ი. რამიშვილი, მოგონებები, გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ბიოგრაფიული ცნობები დაურთეს გოჩა საითიძემ და ქეთევან რამიშვილმა, თბილისი, არტანუჯი, 2012, გვ. 276.

2 ო. ჯანელიძე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921, თბილისი, 2018, გვ. 42.

3 სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქ. # 34, ფურც. 134.

რკინისგზის სტამბის მუშებია - 21. საქართველოს ცენტრალური კო-ოპერ. კავშირის - 15, ფოსტის მუშა-მოსამსახურეები - 11 კაცია, უმუ-შევარნი - 2 კაცი. მათი ეროვნება: ქართველები - 260, სომხები - 21, რუსი - 7, ოსი - 6, მუსულმანები - 4, ებრაელები - 1 და სხვა ეროვნე-ბები - 4.¹

პარტიული რწმენა: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუ-შათა პარტიის წევრები - 29 კაცი, საქართველოს სოციალისტ-ფე-დერალისტური სარევოლუციო პარტიის წევრები - 12 კაცი. 1920 წლის 13 ივლისს დაარსდა სარეზერვო ნაწილი სახალხო გვარდიისა ზურგის თავდაცვისათვის. შეიარაღებულია განსაკუთრებით პარტი-ული ამხანაგები სულ - 194 კაცი. მათ შორის: ტრამვაის მუშები - 163, რკინისგზის სტამბის მუშები - 10, მომარაგების კომიტეტის მუშები - 16 და უმუშევარნი - 5 კაცი. მათი ეროვნული შემადგენლობა: ქა-რთველი - 168, სომეხი - 11, მუსულმანი - 9, რუსი - 6, ოსი - 3, ნემეცი - 2, ბერძენი - 1, აისორელი - 1.¹ თბილისის კომიტეტის მეორე რა-იონში ირიცხება 2000-მდე წევრი. ეროვნების მიხედვით შემდეგ-ნაირად ნაწილდებიან, ებრაელები - 4, ბერძნები - 4, მუსულმანები - 7, ოსები - 38, რუსები - 50, სომხები - 150, სხვადასხვა ეროვნების - 30 კაცამდე, დანარჩენი 1750 კაცამდე ქართველებია. პროფესიის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებიან: ინტელიგენტური პროფე-სიის - 200 კაცამდე, მოვაჭრეები - 240 კაცამდე, მუშები - 650 კაცამდე. განათლების მიხედვით: უმაღლესი განათლებით აღჭურვილნი - 18, საშუალო განყოფილებით - 64 კაცი, წერა-კითხვის მცოდნე - 1200 კაცამდე, დანარჩენი უცოდინარი.² აქვე მინდა შევეხო საქა-რთველოში არსებულ საგანმანათლებლო და პროფესიულ ორგანი-ზაციებს, რომლებიც საკმაო მრავალრიცხოვნობით გამოირჩეოდა ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში. მათი მთავარი მიზანი იყო სა-ზოგადოების ფართო ფენების განათლების ამაღლება. „1910 წლის 11 მარტის მონაცემებით გატყობინებთ, რომ ჩემდამი რწმუნებულ რაი-ონში დაკვირვების შედეგად (ბათუმის და ფოთის გარდა) მოქმედებს საგანმანათლებლო და პროფესიული ორგანიზაციები. 1. ქალაქი სოხუმი - საგანმანათლებლო საზოგადოებები: ა) საქართველოს მცხოვრებთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი თბილისის საზოგადოება, თავმჯდომარე: მარია ანჩაბაძე. ბ) აბხაზებს შორის განათლების გამავრცელებელი საზოგადოება, ამ საზოგადოების სათავეში დგას სოხუმის ქალაქის თავის მეუღლე გრაფინია ელენა სოლოგუბი. გ) სოხუმის მშობლიური უნივერსიტეტის საზოგადო-ება, თავმჯდომარე ევგენია სიმონოვა. დ) სოხუმის ბერძნული საზო-გადოება. თავმჯდომარე - გიორგი ზაგრაფოპული. 2. პროფესიული: ა) სოხუმის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება, თავმჯდომარე,

¹ სცსა, ფ. 1826, აღწ. 1, საქ. #5, ფურც. 17.

² სცსა, ფ. 1826, აღწ. 1, საქ. # 5, ფურც. 19.

ბოტანიკური და სახაზინო ბალის გამოცდილი მოღვაწე ვასილ მარკოვიჩი. ბ) სოხუმის ამხანაგობა, თავმჯდომარე გოლაშევსკი. 3. ქალაქ ქუთაისის საგანმანათლებლო საზოგადოებები: ა) ქუთაისის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილება, თავმჯდომარე გიორგი ზდანოვიჩი. ბ) ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტის საზოგადოება, თავმჯდომარე მოსე ქიქოძე. 4. პროფესიონალური: ა) სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება „კოლხიდა“, თავმჯდომარე იოსებ ქუთათელაძე ბ) ქუთაისის ბუნებისმეტყველების მოყვარულთა საზოგადოება, თავმჯდომარე - სახალხო სასწავლებლის დირექტორი სემიონოვი. გ) არალეგალური ორგანიზაცია ქუთაისში, ხელმძღვანელები - კობერიძე და დემურია. 5. ყვირილა საგანმანათლებლო ა) ჭიათურის სახალხო უნივერსიტეტის საზოგადოება, ხელმძღვანელი ნიკოლოზ რაზმაძე ბ) „ჭიათურის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილება“, თავმჯდომარე - ივანე აბაშიძე. 6. ჭიათურა-პროფესიონალური ა) „წვირლ მენარმეთა ასოციაციის ბიურო“, თავმჯდომარე - ალექსანდრე გამრეკელი.¹ ბათუმის ოლქში არის შემდეგი ლეგალური პროფესიული და საგანმანათლებლო საზოგადოებები: 1. ბათუმის სახალხო უნივერსიტეტების საზოგადოება. 2. კავკასიის სამეფისნაცვლოს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის განყოფილება. 3. ბათუმის ელინური კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოება. 4. სომხურ-კათოლიკური საგანმანათლებლო საზოგადოება. 5. ბათუმის მექვაბე-მშრომელთა არტელი. 6. ბათუმის აჭარის მშრომელთა არტელი. 7. ბათუმის მომხმარებელთა საზოგადოება „შავი ზღვა“.²

ამას გარდა, არსებობდა: ისტორიის და ეთნოგრაფიის საზოგადოება. მისი წევრები: იუსტინე აბულაძე, სერგი გორგაძე, პოლიევქტოვი. 2. ქართული ორგანიზაცია „განათლება“. წევრები: ნ. პ. ბარათოვა, ნ. გ. ერისთავი, პ. კ. ქურდიანი, ე. გ. მესხი, ან. პავლიევა, ა. ა. ფალავა, ან. თუმანიშვილი-წერეთელი, კალისტრატე ცინცაძე, მოსე ჯანაშვილი, დავით კარიჭაშვილი, ალექსანდრე ყიფშიძე, ალ. სარაჯიშვილი. 3. მხატვრული ლიტერატურის ქართული ორგანიზაცია. წევრები: შიო დედაბრიშვილი, სიმონ ყიფიანი, კონსტანტინე მინაევი, გიორგი რცხილაძე, იროდიონ ხოსიტაშვილი.³ 4. კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება. წევრები: არლუთინსკი, პეტრე გრუზინსკი, ეირანოვი, იოსელიანი, ვასილ რცხილაძე, ჯაფარიძე, კალანდაძე, პეტრე მელია, ნიკიტა თალაკვაძე. 5. კავკასიის გეოგრაფიული საზოგადოების წევრები: ვეიდენბაუმი, გლასენი, ზელენოი, პიგარევი, რეგევიჩი, სატუნინი, ტარატინოვი, ტკაჩევი. 6. კავკასიის იურიდიული საზოგადოება: ბროდსკი ბორის, გიორგი გვაზავა, გ. კუდრევიჩი, კუ-

1 სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქ. #19241, ფურც. 131.

2 იქვე, ფურც. 133.

3 სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე # 19241, ფურც. 15-17.

სიკოვი, ლიმერმანი, ცოვიანოვი, იუზინსკი.¹ 7. თბილისის „ახალი კლუბი“. წევრები: მ. ი. ჭამბაკურ-ორბელიანი, ა. ა. აბხაზი, ნ. ზ. ჭორჭაძე, ვ. ვ. სიდამონ-ერისთავი, ქავთარაძე ქაიხოსრო, კლდიაშვილი ს. გრ. ვ. ა. კორინთელი, ე. ირ. ორბელიანი, პ. რ. სურგულაძე. 9. რელიგიურ-ფილოსოფიური საზოგადოება ქალაქ თბილისში. წევრები: ტერ-ალექსანდროვი ევგენი, ვ. ანდრეევი, ალექსანდრე ბენედიკტოვიჩი, კობიევი, ლომიძე, დიმიტრი ლუპანდინი, ელენა ნაკაშიძე, არნოლდ რუძიანსკი, ნიკ. წითელოვი. 10. თბილისის ჟურნალისტთა საზოგადოება. წევრები: ოსიპ ბუკშტეინი, პეტრე გელეიშვილი, ნიკოლოზ ელიავა, ალექსანდრე სტაროვსკი, ივ. სუნდუკიანი.²

1 სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე # 19241 ფურც. 19-15.

2 იქვე, ფურც. 26-45.